

Домилівська Л.В. (Київ, Україна)

Лінгвосимвольний простір ідіостилю Ю. Яновського: особливості функціонування мовної домінанти ОЧІ

*У статті розглядається проблема розуміння авторської художньої свідомості в контексті аналізу мовних домінант ідіостилю письменника. Зокрема, досліджено лінгвосимвольний простір ідіостилю Ю. Яновського (на прикладі символу **очі**) в аспекті інтерпретації авторського тексту.*

Ключові слова: ідіостиль, мовна особистість, мовний символ.

*В статье рассматривается проблема понимания авторского художественного сознания в контексте анализа языковых доминант идиостиля писателя. В частности, исследовано лингвосимвольное пространство идиостиля Ю. Яновского (на примере символа **глаза**) в аспекте интерпретации авторского текста.*

Ключевые слова: идиостиль, языковая личность, языковой символ.

*This article deals with theoretical problems of understanding art author's consciousness through the analysis of individual language dominants. This research work represents Y. Yanovsky's individual symbolic area (as example, we analyse symbol **eyes**). This approach helps us to search interpretative functions of author's text.*

Key words: individual style, language personality, language symbol.

Коли йдеться про місце письменника в історії національної мови, насамперед мається на увазі взаємозв'язок між загальнонародною мовою і мовою його творів. Художнє мовлення – двобічний процес: з одного боку, загальноновживана мова є основою творчості письменника, а з іншого – талановитий майстер збагачує літературну мову новими значеннями чи відтінками значень слів.

Тому **предметом** нашого дослідження є лексико-семантична та функціонально-стилістична природа авторської мовотворчості, зокрема символу **очі**, що є характерним для ідіостилю Ю. Яновського.

Ліризм, антропоцентризм, – провідні риси ідіостилю Ю. Яновського. Саме такі мовно-культурні домінанти споріднюють письменника з ранніми модерними виявами в українському літературно-художньому процесі: з мовотворчістю М. Коцюбинського, П. Тичини та ін. Символізм прози – такі ознаки ліризму, інтелектуалізму віднаходимо в творчій лабораторії митця.

Сучасна мовознавча наука скорельована до розгляду типових лінгвістичних явищ епохи задля оцінки певного процесу, в той час як ефективнішим у цьому випадку є індуктивний метод, який дає змогу розглянути, проаналізувати процес на визначеному часовому відрізку через мовотворчість найвиразніших представників письменства досліджуваної доби. Тому **актуальним** видається лінгвостилістичний аспект дослідження авторського тексту, який є пріоритетним серед мовознавчих проблем ХХІ століття і водночас спирається на лінгвістичну традицію.

У нашій праці частково використано як власне **лінгвістичні**, так і **загальнонаукові методи**: зокрема, описовий метод, ряд інтерпретативних методик, що зумовлюють залучення загальнонаукових методів аналізу, синтезу й узагальнення, семантичний і функціонально-стилістичний методи.

Матеріалом дослідження є художні тексти Ю. Яновського, в яких проаналізовано мовностилістичні конструкції на позначення символу **очі**, що скорельовано з визначенням предметом нашого дослідження.

Теоретична цінність дослідження полягає у здійсненому в категоріях лінгвостилістики аналізі мовних конструкцій, що реалізують функціонування символу **очі** в ідіостилі Ю. Яновського як репрезентативній формі авторського вербалізованого світовідчуття. Відповідно до означеної наукової інтерпретації залучаються екстра- й інтралінгвальні критерії функціонування мовносимвольних одиниць, розглядаються продуктивні для ідіостилі Ю. Яновського процеси символізації мовних одиниць із семантикою **очі**, що зумовлює, на нашу думку, появу нових значень мовних одиниць та їх константність у вербалізованому художньому мисленні Ю. Яновського.

Мета дослідження – лінгвістичний аналіз ідіостилі Ю. Яновського, що інтерпретується як персоніфікована мовно-художня цілісність в системі словесних та естетичних парадигм першої половини XX століття. Обґрунтовуються джерела формування вербалізованих символів у мовотворчості Ю. Яновського, їх семантична кореляція зі словесною символікою світового та українського письменства (зокрема, символу **очі**).

Об'єктом дослідження є мовотворчість Ю. Яновського, що є авторською репрезентацією мовно-культурно-філософських трансформацій українського суспільства першої половини XX ст.

Сучасні українські мовознавчі підходи дозволяють використовувати інтерпретативну методіку в контексті інтелектуалізаторських мовних традицій художнього слова щодо визначення особливостей функціонування мовно-естетичних домінант як ідіостильових ознак мовотворчості автора. Тобто дослідника насамперед цікавить, враховуючи дуалістичну природу відношень мова – свідомість, їх ідіостилістична репрезентація. І лише синтетизм у науковому представленні досліджуваного матеріалу дає змогу розглянути ідіостиль автора як мовно-естетичний феномен, з урахуванням екстра- й інтралінгвальних критеріїв (що виявляється насамперед в естетичній природі мовного знака, який функціонує у вербалізованій авторській свідомості). Лише означена аспектність підходів уможливило якісний аналіз домінантних ознак, що виявлені в системі функціональних ресурсів мовних одиниць, в контексті ідіолектних проблем мовної особистості художника слова.

Зрозуміло, що кожен майстер слова використовує якісно відмінний потенціал лінгвостилістичних явищ, зреалізований перш за все в системі тропеїстичних структур, однак авторська мовотворча парадигма має й певні домінанти, за якими, власне, й пізнається письменник. Зокрема, для мовотворчості Ю. Яновського визначальним буде функціонування вербалізованих символів як ідентифікаційна характеристика ідіостилі. Системно виявлені мовні факти уможливають лінгвостилістичну інтерпретацію мовотворчості автора як специфічної вербалізованої творчої свідомості. Система неосемантем, зреалізованих у лінгвополях, дає потужний і цікавий матеріал для конструювання авторської моделі художньої мовосвідомості.

Таким чином, лише системність, різноаспектність, із урахуванням екстра- й інтралінгвальних мотивацій слова, у лінгвостилістичному аналізі дозволяє предметно проаналізувати позамовні і внутрішньомовні процеси, що впливають

на авторську художню свідомість. Логіка мотивацій і логіка репрезентацій авторського художнього слова формують методологічні засади аналізу репрезентативних характеристик ідіостилю.

Досліджуючи в мові письменника семантико-стилістичні зв'язки і здатність утворювати певні „формули”, розкривати внутрішню форму через можливості словотворення, асоціативного, контекстуального відношення, виявляємо, таким чином, особливі мовно-типологічні ознаки індивідуального стилю письменника. Такі особливості функціонування мовно-естетичних „формул” дають змогу пізнати розвиток, якісну зміну домінант української культури в цілому, репрезентованої у мовотворчості Ю. Яновського. Функціонування наскрізних словесних образів, незалежно від жанрової специфіки твору, одночасно дає змогу виявити й проаналізувати домінантні ознаки в мовотворчості письменника – власне, те, що визначає специфіку індивідуального авторського стилю.

Особливо яскравим в аналізі формування мовотворчих домінант художника слова на стилістичному рівні є вплив «Книги книг»: «Біблія мала особливий вплив на долю європейських літератур, сформувавши одну з таких тенденцій, як інтерпретація біблійних сюжетів, мотивів, образів» [1, 8]. Відповідно, означений процес доволі активно простежується стосовно української літературної традиції, до того ж, безвідносно до хронологічних обмежень: лінгвостилістичний потенціал творчості Ю. Яновського на рівні символіки означені системним впливом Біблійних текстів.

Функціонування символу **очі** у лінгвістичних пам'ятках має давню історію й відповідно різновекторність інтерпретаційних пояснень, що апелюють до лінгво-естетичних домінант попередніх культурних епох з відповідним світобаченням. Зокрема, в Євангеліє від Матея акцентовано на мовному символі **ока**: «22. *Світло тіла – око. Як, отже, твоє око здорове, все тіло твоє буде світле.* 23. *А коли твоє око лихе, все тіло твоє буде в темряві. Коли ж те світло, що в тобі, темрява, то темрява – якою ж великою буде.*» [4, 29]. Логічно, що саме Біблійний текст став лінгво-філософським тригером для породження й інтерпретації відомого Шевченкового символу «**всевидячого ока**» («Юродивий»). Натомість мовний символ **очі** в мовотворчості Ю. Яновського здобуває інших лінгво-семантичних характеристик, здобutih шляхом компонентного аналізу контекстних елементів корпусу текстів письменника. Цікаво, що лише маючи гідний досвід життя за плечима, «*можна мати мужність нарешті подивитися всім у вічі*» [5, 8] – апеляція до християнських законів існування, що активно постулювалася у дискурсивних практиках попередніх епох. Так, епоха Середньовіччя з ідеєю утвердження християнських моральних цінностей аргументує тезу про відображення духовних орієнтирів особистості в очах («**Очі – дзеркало душі**»): численними виявами акцентуації духовних цінностей в образі **очей** є іконописна творчість Середньовіччя, навіть у барокових текстах давньої української літератури, неодноразово провідною думкою є теза про об'єктивацію сприйняття простору крізь призму **очей**.

Лінгвостилістичний матеріал, досліджуваний у текстах Ю. Яновського, дає підстави стверджувати, що в авторській мовній свідомості константно корелюються мовні символи **очі** / **моральна сутність людини**. Відповідно, в цьому контексті можемо говорити про існування моральних дихотомій «**широко розплющені очі**» / «**сліпота**», «**темін**» («*Вони лагідно зазирають у вічі всім, хто впевнено ходить, хто твердо ставить ногу й високо несе голову: то, мабуть, хазяї службовці, недосягнені*

режисери й всемогутні помічники режисерів» [5, 33]; «**Очі в мене розплиючені**» [5, 41]; «**Я заплюючу очі. Неси мене, часе**» [5, 41]). До того ж символ **очі** набуває відмінних смислів, аргументуючи тезу про здатність бачити як домінанту перебування в художній дійсності: «*Сев розповідає про жінку, що ніколи не бачила, як сходить сонце, проте, була гарної вроди.*» [5, 45]. Маємо й образ діда, котрий, втративши фізіологічну здатність бачити (в цьому аспекті синонімічним є словосполучення «*городу доглянути та за свій хліб відплатити*» [3, 28]), стає непотрібним для рідних. Натомість «*такі в ньому сильні були інстинкти боротьби, що він, сліпий, викинутий із життя, борюся за нього, як мавпа, що з неї пішли ми всі*» [5, 46].

У цьому випадку аргументується спостереження Д. Чижевського, що унаочнює, в нашому випадку, мовний матеріал, репрезентований у пропонованому дослідженні: для художньої свідомості 20-х рр. XX ст. «була прикметною активізація світоглядно-естетичних домінант, вироблених романтичною традицією, – ірраціональність, суб'єктивне начало, виняткова увага до духовного життя, історичного минулого, національних питань, занурення в глибини власної душі, жанрова й стилісова розмитість, інтерпретаційна відкритість, плекання культів **індивідуалізму, краси, сильної особистості, «поета як вищої людини»** [3, 295].

Наразі постулюється теза про те, що цілісний лінгвістичний аналіз уможливило фактологію якісного дослідження. Важливою особливістю функціонування означених слів-символів в мовотворчості Юрія Яновського є синтетичність їх складників. Означені символи спроектовані у пошук, майбутнє, а тому дуже складно (а іноді зовсім неможливо) встановити природу оцінки породженого смислу. У Ю. Яновського кожний символ – це певний комплекс, заснований на одночасному й гармонійному поєднанні та розвитку ряду рівноправних значень. Тобто мовні символи ідіостилю Ю. Яновського – поліфонічні знаки авторського відтворення життя (наприклад, символ **очі**: очі – вияв внутрішнього світу людини, душа, очі – призма, крізь яку прочитуємо мовну особистість Ю. Яновського, очі – символ мудрості, очі – символ краси та ін.). Таким чином, функціонування в метатексті Ю. Яновського мовного символу **очі**, зрозуміло, функціонує і в традиційному значенні. Зокрема, одне зі значень символу **очі** в ідіостилі Ю. Яновського засноване на метонімічному перенесенні («бачити, пізнавати навколишній світ»). Однак, крім основного значення, письменник надає даним символам додаткових, відтінкових значень. Така трансформація символів відбувається передусім на лексико-семантичному рівні. Показово, що саме «обертонні смисли» відтворюють індивідуально-авторський художній світ, адже нові відтінки значень, зокрема, символу **очі** в ідіостилі Ю. Яновського, здобуваються на оцінку okazionalності, неосемантизації.

Відповідно, для визначення мовної домінанти ідіостилю Ю. Яновського, що репрезентована системою мовних символів, доречно зважати на системність функціонування мовного символу в текстах письменника, естетичну маркованість мовного символу в мовотворчості Ю. Яновського, семантико-контекстне домінування мовного символу в естетичній свідомості Ю. Яновського та, відповідно, лінгвістичний статус означеної мовної домінанти в мовносимвольній системі ідіостилю Ю. Яновського.

Цікаво, що кожен мовний символ, репрезентований у мовотворчості Ю. Яновського, має особливе місце та функціональне навантаження серед мовносимвольної системи вербалізованого естетичного простору письменника, адже

«у кожного самотнього автора свій життєвий досвід, своє сприйняття дійсності й способи відображення її, з якими тісно пов'язані теми, задуми, ідеї, властиві саме цьому митцеві» [2, 8]. Таким чином, можемо констатувати, що індивідуально-авторські символи – це семантична трансформація певних мовних одиниць, що виникає в результаті їх повторюваності.

Саме семантичні перехреснення та паралелі доміантних та «периферійних» мовних символів дають змогу інтерпретувати авторську свідомість, визначити природу мовної доміантності ідіостилю Ю. Яновського, зважаючи на екстралінгвальні чинники впливу на формування мовної особистості митця. До того ж, проаналізований матеріал дає змогу означити антропоцентричний вектор сприйняття митцем художньої дійсності, адже поза сумнівом залишається те, що мовна доміантність ідіостилю Ю. Яновського скерована до розуміння авторського світу крізь призму мовного символу **ЛЮДИНА**, що, безумовно, набуває щоразу нового семантико-стилістичного звучання. Таким чином, доміантний-символ **ЛЮДИНА** стає надбудовою тексту, формує цілісне семантичне поле, яке підпорядковує собі всі інші мовні елементи. Так, як частково репрезентований у пропонованому дослідженні символ **очі**, що унаочнює позицію про свідому авторську настанову в добірці механізмів маркування мовних символів. Однак вартим уваги є той факт, що символ **очі** знаходиться на вершині ієрархічної моделі лінгвосимвольного простору Ю. Яновського, адже крізь **очі** пізнається не лише моральна авторська оцінка окремих подій, а й символи на позначення стихій, явищ природи. Відтак, це сприяє пізнанню мовносимвольного простору та ідентифікації антропоморфізму як головної ознаки вербалізованого художнього світу письменника.

Відповідно, аналізуючи функціонування доміантних мовних символів в ідіостилі Ю. Яновського, зважаючи на їх важливість у питанні реконструкції та інтерпретації естетичної свідомості майстра слова, власне формування мовної особистості як насамперед лінгвостилістичної категорії, можемо з впевненістю стверджувати, що лінгвістичні дослідження мають ґрунтуватися на мовній пояснювальній здатності, що уможливує виникнення продуктивних інтерпретативних методик щодо функціонального навантаження мовних символів, коли йдеться про лінгвістичне обґрунтування авторського ідіостилю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бородінова М. Поезія Т. Шевченка у ракурсі рецепції образів та мотивів старого завіту / М. Бородінова // Шевченкознавчі студії : Збірник наукових праць. – Випуск десятий. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2007. – С. 8-13.;
2. Гнатюк М.М. Юрій Яновський: текст і авантест: Монографія / М.М. Гнатюк. – К., Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2006. – 328 с.;
3. Мовчан Р.В. Український модернізм 1920-х: портрет в історичному інтер'єрі: монографія / Р.В. Мовчан. – К.: ВД «Стилос», 2008. – 544 с.;
4. Святе Письмо Старого та Нового Завіту / [повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами (за дозволом Церковної Влади)]. – Ukrainian Bible 63DC United Bible Societies 1991 – 60M. – 324 с.;
5. Яновський Ю.І. Твори: У 5-ти т. / Ю.І. Яновський; [редкол. І.О. Дзєверін (голова) та ін.]. – К.: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1983. – Т. 2. Романи / Упоряд. К.П. Волинський, М. Острик; Післям. М. Пархоменка. – 424 с.